

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

100. YILINDA I. DÜNYA SAVAŞI ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

**100. YILINDA
I. DÜNYA SAVAŞI
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU**

*INTERNATIONAL SYMPOSIUM
ON THE WORLD WAR I
ON ITS CENTENARY*

**03-05 KASIM / NOVEMBER 2014
BUDAPEŞTE / BUDAPEST**

Yayına Hazırlayanlar
Aynur YAVUZ AKENGİN
Selcan KOÇASLAN

ANKARA - 2015

5846 sayılı kanuna göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları

Atatürk Araştırma Merkezi'ne aittir.

100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu (2014: Budapeşte)

100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu: bildiriler;
Budapeşte, 3-5 Kasım 2014 = International Symposium on the World War
I on its centenary: proceedings; Budapest, 3-5 November 2014 / yay. haz.:
Aynur Yavuz Akengin, Selcan Koçaslan.— Antalya: AKDITYK Atatürk
Araştırma Merkezi, 2015.

XII, 1039 s.: res.; 24 cm. — (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek
Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını)

ISBN: 978-975-16-3106-0

1. DÜNYA SAVAŞI I — 1914-1918 — SAVAŞLAR — TÜRKİYE —
KONGRELER v.b.

2. TÜRKİYE — TARİHİ — DÜNYA SAVAŞI I — 1914-1918 —
KONGRELER v.b.

I. E.a.: Birinci Dünya Savaşı... II. E.a.: International Symposium...

III. E.a.: The World War I... IV. Akengin, Yavuz, Aynur, yay. haz. V.

Koçaslan, Selcan, yay. haz. VI. Seri

956.101543

İNCELEYENLER : Prof. Dr. Mahir AYDIN
Prof. Dr. Halil BAL

“100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu” adlı bu sempozyum bu adla ve 014D07709001 proje nosu ile Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından da desteklenmiştir.

KİTAP SATIŞI: ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay/ANKARA

Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat-Çankaya/ANKARA

Tel: 009 (0312) 285 55 12

Belgegeçer: 009 (0312) 285 65 73

e-posta : bilgi@atam.gov.tr

web : http://www.atam.gov.tr

e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

- Bildiriler içinde geçen görüş ve bilgilerden bildiri sahipleri sorumludur.
- Bildiriler sunuş sırasına göre dir.

ESER ADI : 100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu

ISBN : 978-975-16-3106-0

İLESAM : 15.06.Y.0150-467

BASKI SAYISI : 500 Adet

BASKI : ÜÇ S Basım Ltd. Şti.

İÇİNDEKİLER

SEMPOZYUM KURULLARI	1
---------------------------	---

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Karoli Gaspar Protestan Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi Eğitimden Sorumlu Dekan Yardımcısı Dr. Habil. György KURUCZ	3
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU	7
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN	11
Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Derya ÖRS	15

BİLDİRİLER

I. OTURUM

SALON I

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

I. Dünya Savaşı'na Giden Yolda 1908 Reval Mülakatı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri Prof. Dr. Necdet HAYTA	17
---	----

İkinci Meşrutiyet Sonrasında Osmanlıda Politik Yaşam Prof. Dr. Hasan T. FENDOĞLU	37
I. Dünya Savaşı Öncesinde Avrupa Devletlerinin Siyaset Stratejileri ve Osmanlı Devleti Prof. Dr. Mustafa TURAN	57

I. OTURUM

SALON II

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU

Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yolda Kara El Grubu ve Franz Ferdinand'a Suikast Prof. Dr. Taha Niyazi KARACA	91
I. Dünya Savaşı Döneminde Kıbrıs Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere İlişkileri (1914- 1918) Doç. Dr. Sibel AKGÜN.....	109

I. OTURUM

SALON III

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ömer Osman UMAR

Birinci Dünya Savaşında İngiltere'nin Basra Körfezi Kuzeyindeki Petrol Kaynaklarını Ele Geçirmeye (Irak Cephesine) Yönelik Askerî Harekâtı Çerçevesinde Türk Ordusunun Selmanpak ve Kutü'l-ammare Zaferine Dair Bir Değerlendirme (6 Kasım 1914 - 29 Nisan 1916) Dr. Öğ. Alb. Zekeriya TÜRKMEN	129
--	-----

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Galiçya'da Mücadele Eden Osmanlı Askerleri (1916-1917) Prof. Dr. Danuta CHMIELOWSKA.....	163
---	-----

II. OTURUM

SALON II

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Selma YEL

Ortadoğu'da Bir Alman Projesi: Yıldırım Dr. Sadık ERDAŞ.....	177
---	-----

Birinci Dünya Savaşı'nda Macar Birliklerinin Türk Ordusuna Katkıları Çerçevesinde Kanal, Sina ve Filistin Cephelerine İlişkin Askeri, Taktik ve Stratejik Yaklaşımlar Dr. Hv. Öğ. Alb. F. Rezzan ÜNALP.....	203
--	-----

II. OTURUM

SALON III

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Derviş KILINÇKAYA

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk - Macar İlişkilerine Bir Örnek: Macar Turan Cemiyeti ve Türk Ocağı Okt. Yunus Emre TEKİNSOY	233
---	-----

Savaştan İttifaka: I. Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar İlişkileri Prof. Dr. Yusuf SARINAY	237
--	-----

III. OTURUM**SALON I****Oturum Başkanı: Prof. Dr. Neşe ÖZDEN**

Macaristan'da "Dünya Savaşı'nın Resimli Kroniği": "A Világháború Képes Krónikája" ve Türkler (1914-1916) Prof. Dr. Melek ÇOLAK	271
---	-----

III. OTURUM**SALON II****Oturum Başkanı: Prof. Dr. Yusuf SARINAY**

Birinci Dünya Savaşı'nda Ermeni Emval-i Metrukesi'ne İlişkin Alınan Önlemler ve Uygulamalar Prof. Dr. Kemal ARI.....	299
Trianon Barış Antlaşması Sonrasında Macar Ekalliyetler Sorunu Yrd. Doç. Dr. Yücel NAMAL	323
I. Dünya Savaşı Sırasında Sırbistan'dan Osmanlı Devleti'ne Göçler ve Tabiiyet Sorunu Yrd. Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN	347

III. OTURUM**SALON III****Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nedim İPEK**

Saraybosna Olayı ve Birinci Dünya Savaşı'nın Başlamasının Gürcü Basınına Yansımaları (Haziran – Aralık 1914) Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ	369
--	-----

Birinci Dünya Savaşı'nın Başlangıcında Türk Basınının Yaklaşımı ve Haber Değerlendirme Biçimleri Dr. Hilmi BENGİ	387
---	-----

Türk Basınında Galiçya Cephesi Prof. Dr. Sadık SARISAMAN	423
---	-----

IV. OTURUM

SALON I

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

Şark Mültecileri Prof. Dr. Nedim İPEK	445
--	-----

I. Dünya Savaşı'nın Avrupa ve Türk Resim Sanatı Üzerine Etkisi Yrd. Doç. Dr. Hatice KETEN	477
--	-----

IV. OTURUM

SALON II

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Bige SÜKAN

I. Dünya Savaşı'nda Avusturya ve Macaristan'da Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İçin Toplanan Yardımlar Prof. Dr. Mehmet OKUR	503
--	-----

Birinci Dünya Savaşı Mağdurlarının Acılarını Azaltmak İçin Kurulan Sosyal Yardım Kuruluşlarından "Ma' Lûlîn-i Askeriyeye Muavenet Heyeti" Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI	515
--	-----

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Mevlevilerin Rolü Uzm. Mukaddes ARSLAN	537
---	-----

IV. OTURUM**SALON III****Oturum Başkanı: Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM**

Osmanlı Harp Tarihi Dairesi'nin Harp Üzerine İlk Yayını ve
Bilinmeyen Bir Eseri: "Çanakkale Muharebatı"
Dr. Suat AKGÜL..... 551

Savaşta Doğan Bir Tip: "Harp Zengini"
Doç. Dr. Meral DEMİRYÜREK583

V. OTURUM**SALON I****Oturum Başkanı: Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI**

Latin Amerikalı Bir Osmanlı Subayının Gözüyle Birinci Dünya Savaşı'nda
Güney Cephesi
Polis Başmüfettişi, Doktora Öğrencisi Hüseyin Güngör ŞAHİN..... 609

Vecihi Bey'in Gölgede Kalmış Birinci Dünya Savaşı Anıları:
"15. Kolordumuz Galiçya'da-Zlota Lipa Kenarında Bir Sene"
Dr. Emin Alp MALKOÇ 647

Birinci Dünya Savaşı'na Bir Asteğmenin Gözüyle Bakış
Doç. Dr. Fahri TEMİZYÜREK683

V. OTURUM**SALON II****Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kemal ARI**

Ebulhindili Cafer Bey'in Kaleminden Teşkilat-ı Mahsusa'nın Türkiye'nin
Doğusunda Yapılanması ve I. Dünya Savaşı Günlerindeki Faaliyetleri
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR.....691

I. Dünya Harbi Gazisi M. Şükrü Bey'in Esaret Mektupları
Öğr. Gör. Dr. Ahmet Faruk GÜLER.....709

I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri Arasındaki
Esir Meselesi
Doç. Dr. Necati AKSANYAR729

V. OTURUM

SALON III

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Necdet HAYTA

Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı'nda Almanya ile Osmanlı Devleti
Arasındaki Ekonomik İlişkiler
Doç. Dr. Yüksel KAŞTAN749

Birinci Dünya Savaşı Sonlarında Kurulan "Osmanlı İmparatorluğu'nda
Fransız Çıkarları Topluluğu"
Prof. Dr. Bige SÜKAN785

VI. OTURUM

SALON I

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Kemal ÇELİK

Birinci Dünya Savaşı Sırasında Bir Tarafsızlık Örneği: Romanya (1914-1916)
Yrd. Doç. Dr. Ömer METİN
Doç. Dr. Liliana Boscan ALTIN821

İrlanda İsyanı'na Almanya ve Osmanlı Devleti'nin İlgisi ve Tepkileri (1916)
Prof. Dr. Osman KÖSE841

VI. OTURUM**SALON II****Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa TURAN**

- Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşına Katılmasının
Rusya İmparatorluğu'ndaki Türk- Müslüman Nüfusuna Etkisi
Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA.....851
- Birinci Dünya Savaşı'nda Sırbistan Krallığı Müslümanları
Prof. Dr. Recep ŞKRİYEL871

VI. OTURUM**SALON III****Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet OKUR**

- I. Dünya Savaşı'nda Görsel Propaganda
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM 897
- Suriye'de Fransız Mandası ve Asar-ı Atika Araştırmaları
Yrd. Doç. Dr. İdris YÜCEL.....937

VII. OTURUM**SALON I****Oturum Başkanı: Abdullah İLGAZİ**

- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı Sonundaki
Münferit Barış Girişimlerinin Türk Kamuoyundaki Yankıları
Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK.....951

Alman Arşiv Belgelerinde Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü Kurtarma Uğruna Mücadelesi Doç. Dr. Güntekin NECEFLİ.....	977
I. Dünya Savaşı Sırasında Dobruca'nın Geri Alınması Amacıyla Hazırlatılan Bir Rapor Yrd. Doç. Dr. Cezmi KARASU	995
Esir Kut Komutanı Townshend'in İstanbul'a Getirilişi ve İngiliz Savaş Basınına Müdahale Yrd. Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT	1015
FOTOĞRAFLAR	1033

I. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE AVRUPA DEVLETLERİNİN SİYASET STRATEJİLERİ VE OSMANLI DEVLETİ

Mustafa TURAN*

Özet

Yakınçağın başlarından itibaren Osmanlı Devleti, sanayileşmelerini tamamlayan büyük devletlerin hedefi haline gelmiştir. Herhangi bir Avrupalı devletin, Osmanlı coğrafyasındaki bir mevki işgal etmesi Osmanlı Devleti'nin çökmesini hızlandırabilirdi. Ancak bu durum Avrupa'daki güçler dengesini de değiştirebilirdi. Dünya statükosunun değişmesini arzu etmeyen Avrupalı devletler, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması yönünde politikalar geliştirdiler. Bu politikalar bir süre de olsa uygulanabilmiştir. Ancak çıkarları çatışan Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması yönünde ittifaklar kurmaya yöneldiler. Ayrıca Sırlar, Rumlar, Bulgarlar gibi Osmanlı tebaası olan halkların bağımsızlık isteğiyle ayaklanmaları da self-determination ilkesinin devletlerarası siyasette kabul görmesini sağladı. Zaten geri kalmış bir devletin toplum yapısı da hızla çözülmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin parçalandığını gören büyük devletler Osmanlı mirasını paylaşmak amacıyla bir araya geldiler ve ittifaklar kurdular. Bu sebeple I. Dünya Savaşı öncesinde İtilaf ve İttifak bloklarının ortaya çıkmasının tarihi gerekçeleri araştırılırken Yakınçağın başlarından itibaren büyük Avrupa devletlerinin siyaset stratejilerinin incelenmesi gereklidir.

Anahtar Kelimeler : Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı, Balkan Halkları, Self-determination, İtilaf Devletleri, İttifak Devletleri.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, mturan@gazi.edu.tr.

POLITICAL STRATEGIES OF EUROPEAN STATES BEFORE WORLD WAR I AND THE OTTOMAN STATE

Abstract

From the beginning of the modern times, the Ottoman State became the target of the powerful states which had not completed their industrialization yet. It could accelerate collapse of Ottoman State that any European State invaded a place in Ottoman territories. But that situation could change power balance in Europe. European States which did not demand the status quo of the world to alter developed a policy for protection of Ottoman territorial integrity. That policy could be implemented albeit for a while. However European States whose interests conflicted began to make alliances to split and share Ottoman lands. Besides it provided the principle self-determination to be accepted in interstate politics that the people such as Serbians, Greeks and Bulgarians which were subjects of the Ottoman State previously seceded from the state with the claim of independence. The social structure of an already-underdeveloped state began to dissolve rapidly. Great powers which noticed that the Ottoman State disintegrated sealed an alliance to divide Ottoman heritage. For this reason, it is essential to examine political strategies of all great European States from the beginning of contemporary age in order to research historical reasons of emergence of the Central Powers and Allies blocs before World War I.

Key Words: The Ottoman State, World War I, Balkan People, Self-determination, Allies, the Central Powers.

I. Dünya Savaşı öncesinde oluşan İtilâf ve İttifak blokları bir anda ortaya çıkmamıştır. Bu itibarla Avrupa devletlerinin siyaset stratejilerini belirleyen anlayışın temel gerekçeleri üzerinde durulduktan sonra Avrupa devletlerinin güçleri ve aralarındaki rekabet göz önünde bulundurularak Osmanlı Devleti'nin bu politikalar karşısındaki durumu değerlendirilmelidir.

Osmanlı Devleti, yakınçağın başlarında üstünlüğünü Batılı devletlere kaptırmış, politik güç unsurlarını büyük oranda kaybetmiş ve hükümran olduğu hemen her alanda çepeçevre kuşatılmış bir durumdaydı. Mütemediyen toprak kaybına uğrayan ve dünya siyasetindeki etkisini de kaybeden Osmanlı Devleti, artık dengi bulunmayan süper bir güç olmadığı gibi hâkimiyet sahasını ve varlığını kendi gücü ile koruyabilen bir devlet de sayılmazdı. 19. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti gündün güne gerilerken Avrupa devletleri göz kamaştırıcı bir şekilde güçlenmişlerdi. Avrupa'da yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeler Batılı devletlerin takip edecekleri siyaseti de tabii olarak şekillendirmiştir. Bu itibarla Avrupa devletlerinin siyaset stratejilerini belirleyen anlayışın temel gerekçeleri öncelikle Avrupa'daki gelişmelerde aranmalıdır. Bu sebeple Avrupalı devletlerin politikalarını doğrudan şekillendiren coğrafi keşifler, Sanayi Devrimi ve 1789 Fransız İhtilâli üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.

16. yüzyılın başlarında Avrupa'da yeni pazar ve hammadde kaynaklarına duyulan ihtiyaç sebebiyle daha fazla kazanmak ve bunun için her türlü yola başvurmak düşüncesi ekonomik hayata hâkim olmuştu. Yeni zenginlik kaynaklarına ihtiyaç duyan Avrupalı devletlerin, dünya ticaretinde tarihi transit yollar dışında yeni yollar aramaları bir dizi coğrafi keşiflerin yapılmasını sağlamıştır. Avrupalı kâşiflerin gerçekleştirdikleri coğrafi keşifler, dünya tarihinde önemli sosyal, siyasi ve ekonomik değişikliklere sebep olmuştur. Coğrafi keşiflerle birlikte geleneksel kıtalararası ticaret yolları değiştiği gibi Hindistan-Avrupa deniz yolu Avrupalı devletlerin kontrolüne geçmiştir. Akdeniz kıyısındaki limanların önemini kaybetmesine karşılık Atlas Okyanusu kıyısındaki limanlar önem kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki tarihi ticaret yollarının gözden düşmesiyle Osmanlı için çok değerli bir kaynak da kurumaya başlamış oluyordu. Oysa Osmanlı ülkesinin can damarı olan baharat ve ipek yollarından kervanların taşıdığı mallardan alınan vergiler devlet gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Transit yollar boyunca kervanların ihtiyaçlarını karşılayan zanaatlar gelişmiş, çok sayıda yapılan han ve kervansaraylarla ekonomik canlılık

yaşanmıştı. Coğrafi keşiflerden sonra Anadolu artık Doğu-Batı ticaretinin geçit yeri olmak önceliğini kaybetmiştir.

Coğrafi keşiflerle dünya ticaret yollarının değişmesine paralel olarak ticaret yaparak kazanan tüccarlar zümresi (burjuvazi) ortaya çıkmıştır. Avrupa toplumlarında ticari alanda meydana gelen değişiklikler, büyük devletler arasında rekabetin doğmasına yol açmıştır. Avrupa devletlerinde kabul gören zenginlik anlayışı, devletin siyasi olduğu kadar ekonomik bir yönünün olduğunu da göstermiştir. Bütün iktisadi güçlerin millileştirilmesi, yerli endüstrinin geliştirilmesi ve dış ticaretin ülkenin menfaatlerine uygun olarak yapılması ön plana çıkmıştır. Artık devletin varlığının devamının yalnız askeri güce değil, ekonomik yapıya da bağlı olduğu görüşü kabul görecektir.

Coğrafi keşiflerle birlikte ticaret yollarının değişmesinin etkisi sadece dünya ticareti üzerinde olmamıştır. Coğrafi keşifler, sadece Avrupa'da değil bütün dünyada önemli sosyal, siyasi ve ekonomik değişikliklere yol açmıştır. Sanayileşen devletler, ürettikleri malları daha kısa yollardan dış pazarlara ulaştırma imkânı buldukları gibi sanayi için gerekli olan hammaddenin elde edilmesinde de büyük bir avantaj sağlamış oluyordular. Artık emperyalist bir anlayışla hareket eden devletler, hammadde bakımından zengin ancak geri kalmış durumdaki ülkeleri hemen her yola başvurarak sömürmek isteyeceklerdir.

Esasen coğrafi keşifler karşısında Osmanlı Devleti'nin düşeceği sıkıntılar tahmin edilmişti. 1625'te Ömer Talib şu önemli tespitlerde bulunmuştu: "Şimdi Avrupalılar bütün dünyayı tanımayı öğrendiler; gemilerini her yere gönderiyorlar ve önemli limanları ele geçiriyorlar. Eskiden Hindistan, İndüs ve Çin malları Süveyş'e gelir ve Müslümanlar tarafından bütün dünyaya dağıtılırdı. Fakat şimdi bu mallar Portekiz, Felemenk ve İngiliz gemileriyle Frengistan'a taşınıyor ve oradan bütün dünyaya dağılıyor. Kendilerinin ihtiyaç duymadıkları şeyleri İstanbul'a ve diğer İslâm ülkelerine getiriyorlar ve fiyatının beş katına satıp çok para kazanıyorlar. Bu nedenle İslâm ülkelerinde altın ve gümüş azalmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu Yemen kıyılarını ve oradan geçen ticareti ele geçirmelidir, aksi halde çok geçmeden, Avrupalılar İslâm ülkelerine hükmedeceklerdir."

Bu tespitlere rağmen gerekli tedbirleri alamayan Osmanlı Devleti büyük devletlerin hedefindeki ülkeler arasında yer almıştır. Yeni dünyadan gelen değerli madenler, Amerika altını ve gümüşü, Avrupa ekonomisini canlandırırken Osmanlı ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etki yapmıştır. Osmanlı idarecileri ise

yeni ticareti elverişli bir biçimde vergilendirememişlerdir. Ticaret yollarının değişmesinin kendisini zor duruma sokacağına farkına varan Osmanlı Devleti, sağlam tedbirler almak yerine ticari kolaylıklar göstermek suretiyle bu devletlerin siyaseten desteklerini almak istemiştir. Batılı devletler, ithalatı kısıtlamak, gümrük vergilerini yükseltmek, hatta yasaklamak ve buna karşı ihracatı teşvik edip geliştirmek için uğraşırken; Osmanlı Devleti'nin ithalatı serbest bırakıp ihracat üzerinde kısıtlamalar getirmesi, hatta yasaklamalara varan düzenlemeler yapması, açıklaması zor bir tavrıdır. 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiş olan bu tavrın son örneğini 1838 tarihli meşhur Osmanlı-İngiliz ticaret antlaşması teşkil etmektedir. Antlaşmayı hazırlayan müzakerelere dikkatle bakıldığı zaman açıkça görülen odur ki, Osmanlılar az olan pazarlık gücünü ithalatı değil ihracatı sınırlandırmak ve vergilendirmek için kullanmışlardır. Daha sonra hammaddelerin ve mamul maddelerin ihracatını kolaylaştırmak ve yabancı maddelerin ithalatını mümkün mertebe önlemek amacıyla bazı imtiyazlar lağvedilmiş, ticaret anlaşmaları gözden geçirilmiş ve gümrük vergileri artırılmışsa da rekabet gücü tamamen kırılmış olan Osmanlı ekonomisi artık toparlanamamıştır. Hangi din ve mezhepten olurlarsa olsunlar siyasi sistemin dışında kalmış gözükün azınlıkların iktisadi alana yönelmeleri ve başarılı olmaları 18. yüzyıldan itibaren tedricen büyüyen azınlık sermayesini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Osmanlı iktisadi yapısının büyük devletlerin siyasi baskılarına uygun bir zemin hazırlamış olduğu da belirtilmelidir.

16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Avrupa'da bilimsel çalışmalar ve icatlarla birlikte teknolojinin gelişmesine bağlı olarak üretimde hızlı bir artış yaşanmıştır. Devletler, teknolojinin ilerlemesine paralel olarak üretimlerini artırmaya önem vermişlerdir. Teknik alanda meydana gelen gelişmeler, ekonomik ve sosyal alanları da etkileyen değişikliklere yol açmıştır. Böylece hantal tarım toplumundan, büyümeye yetenekli, dinamik sanayi toplumuna bir dönüşüm yaşanmıştır. Anlaşılabileceği gibi değişim sadece ekonomik alanda üretimin artması yönünde gerçekleşmemiştir. 19. yüzyılın başlarından itibaren devletlerarası ilişkilerde de sanayileşme temeline dayalı politikalar ön plana çıkmaya başlamıştır. 19. ve 20. yüzyıllarda sanayi devrimini gerçekleştiren devletlerin takip ettikleri politikalar, sanayinin gerekleri ekseninde ve ekonomik rekabete dayalı olarak gelişmiştir. Devletler arasında meydana gelen savaşların asıl gerekçelerini ekonomik çıkarların oluşturduğu gerçeğinden hareketle Sanayi Devrimi'ni sadece teknik alanda

yaşanan gelişmeler olarak düşünmek doğru değildir. İktisadi, ictimai ve siyasi alanlarda yaşanan ilişkiler dizisi olarak ele almak gerekmektedir.

Avrupa kıtası gelişmiş sanayi işletmeleri için gerekli olan hammadde ihtiyacını karşılayacak imkâna sahip değildir. Bu sebeple sanayileşmiş Avrupa devletleri, gerekli olan hammaddeyi temin etmek ve mümkün olduğunca ucuza mal etmek için kaçınılmaz olarak Avrupa kıtası dışına yönelmişlerdir. Ayrıca gittikçe büyüyen işletmelerin ürettikleri mallar iç pazarların ihtiyacından daha fazla idi. İşletmelerin kapasitelerini düşürmeden üretilen sanayi ürünleri dış pazarlarda tüketilebilirdi. Bu anlayış ve gereklilik sanayileşmiş ülkelerin politikalarına da yansımıştır. Hemen aynı gerçeklerle hareket eden bütün sanayileşmiş devletlerin aralarındaki rekabet sadece Avrupa kıtası ile sınırlı kalmamıştır. Bu sebeple Sanayi Devrimi bütün dünyayı etkileyecek ciddi gelişmelerin temelini oluşturmuştur. Öyle ki, sanayileşmiş Avrupa devletleri, hammadde ihtiyacını karşılamının ve yeni pazarlar bulmanın ötesinde tatmin edilemez bir hırs ile hareket etmeye başlamışlardır. Avrupa'da biriken sermaye fazlasına yeni yatırım imkân ve alanları bulmak isteyen devletler, aynı zamanda üretim fazlasına da yeni pazarlar yaratmak istemişlerdir. Bu amaçlar, Avrupa'da daha fazla kazanmak ve bunun için her türlü yola başvurmak anlayışını hâkim kılmıştır. Bu devletlere göre sanayileşmenin gereklerinin karşılanabilmesi için siyasi denetimin sağlanması gerekmektedir. Siyasi denetimin sağlanabilmesi de ekonomik yatırımda bulunulacak olan yerlerde toplumsal sistem ve yönetim biçiminin düzeltilmesiyle mümkündür. Bunun yanı sıra yatırımda bulunabilmek ve diğer devletler ile rekabet edebilmek ancak askeri güç ile sağlanabilirdi. Ekonomik bakımdan geri kalmış ülkelerde rahat çalışabilmek için de o ülke yönetimine baskıda bulunmak kaçınılmazdı.

Büyük Avrupa devletlerinin sanayileşme temelinde takip ettikleri politikalar kısa sürede semeresini vermiştir. 19. yüzyılın başlarında İngiltere, dünya ticaretinin % 50'sini elinde tutarken, Fransa'nın payı ise sadece % 8 kadardır. İngiltere'nin bu tartışmasız üstünlüğü I. Dünya Savaşı'nın başladığı tarihlerde de söz konusudur. 19. yüzyılda bilim ve üretim tekniklerindeki gelişmeler endüstri üretimini daha da hızlandırarak arttırmıştır. En geç sanayileşmesini gerçekleştirmiş olan Almanya'nın da ekonomik-siyasi mücadeleye katıldığı bu dönemde dünya ticaret hacmi bu tarihlere kadar düşünülemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bunda demiryolu ulaşımı kadar yelkenli gemilerin yerini alan bu-

harlı gemilerin payı büyük olmuştur. Süveyş (1869) kanalının açılması da dünya ticaretine önemli bir ivme kazandırmıştır. Böylece dış yatırımlarda hızlı bir artış yaşanmıştır.

Avrupa'nın endüstrileşmiş ülkeleri, kendi nüfus ve toprak büyüklüğüyle orantılanamayacak kadar büyük toprakları sömürge yönetimleri altına sokmak suretiyle sanayileşmenin gereğini yerine getirmişlerdir. İngiltere'nin sömürge toprakları, anavatan topraklarının 94 katı idi. Fransa'nın % 5'i; Almanya'nın % 16'sı anavatan topraklarıyken geri kalanı koloni topraklarıdır. 1914'te sömürgeci ülkeler dışında kalan dünyanın % 68'i sömürge; % 11'i yarı sömürge toprağı iken bağımsız devletlerin toprakları ise sadece % 21'dir. Yine Sömürgelerde yaşayan nüfus % 60, yarı sömürgelerde yaşayan nüfus % 22, bağımsız devletlerde yaşayan nüfus da % 18'dir.

19. yüzyılın sonlarında Avrupalı büyük devletler, sanayileri için gerekli olan hammaddeyi elde etmek ve ürettikleri malları pazarlamakla kalmamışlar ve yö-neldikleri Avrupa kıtası dışındaki coğrafyalar üzerinde hâkimiyetlerini kurmuş-lardır. Uyguladıkları politikalarda ekonomik şartlar ve istekler her zaman ön planda olmuştur. Başka bir ifade ile ham madde ihtiyacını karşılama isteğı kadar Avrupa'da biriken sermaye fazlasına yeni yatırım alanları bulma ve üretim fazla-sına yeni pazarlar elde etme isteğı sanayileşen Avrupa devletlerinin takip ettikleri politikaların esasını oluşturmuştur. Büyük devletler, 17. yüzyılı izleyen dönemde kaba bir yağma yerine koloni olarak ele geçirilen veya koloni haline getirilen bölgelerin ekonomik imkânlarından sonuna kadar yararlanmak istemişlerdir. Artık sömürgeler, yağmalanıp tüketilecek yerler değil hammadde kaynağı olarak kullanılacak, gerektiğinde ucuz iş gücü sağlanacak yerlerdi.

Coğrafi keşiflerden sonra sanayileşen Avrupa devletlerinin politikalarını şe-killendiren en önemli gelişmelerden birisi de 1789 Fransız Devrimi'nden sonra siyasi ve toplumsal hayatı doğrudan etkileyen fikriyatın devletlerarası ilişkilerde yer bulması olmuştur. Fransız İhtilâli ile temel hak ve özgürlükler temelinde or-taya çıkan fikirler aydınlanma çağını yaşayan Avrupa'da idari ve toplumsal değı-şiklere yol açtığı gibi çok milletli ve kültürlü yapıya sahip devletleri de doğrudan etkilemiştir. Osmanlı Devleti de Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirlerden etkilenen ülkeler arasında idi. Milliyetçilik ideolojisinin etkisiyle muhtelif toplulukların bağımsızlık istekleri, sanayileşmiş devletlerin emperyal gayelerini meşrulaştıran önemli bir gerekçe haline gelmiştir. Böylece Osmanlı Devleti bünyesindeki azın-

lık unsurları, tahrik ve teşvik etmekten geri durmayan Batılı devletler, Osmanlı Devleti'ne siyasi/meşru müdahale imkânı bulmuş oldular.

1815 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde kendi aralarındaki meseleleri (Napoleon'un yol açtığı meseleleri) halleden sanayileşmiş Avrupa devletlerinin bu tarihten sonraki politikaları Osmanlı Devleti'nin aleyhine bir seyir takip etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması ile ilgi hemen bütün meseleler “Şark Meselesi” olarak adlandırılmıştır. Kongrede Osmanlı Devleti'ndeki gayr-ı Müslim tebaanın himayesi için kullanılan bu tabir zamanla daha geniş bir anlam kazanmıştır. “Avrupa büyük devletlerinin, Osmanlı Devleti'ni iktisadi, siyasi nüfuz ve hükmü altına almak veya sebepler ihdas ederek parçalamak ve Osmanlı idaresinde yaşayan muhtelif milletlerin istiklâllerini temin etmek istemelerinden doğan tarihi meselelerin tümüne Şark Meselesi” denilmiştir. Başka bir ifade ile Şark Meselesi, Balkanlarda baş gösteren milliyetçilik hareketlerinin ve büyük güçlerin emperyalist emellerinin Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına yol açmadan tatmin edilmesi veya eğer bu yıkılış kaçınılmaz ise Osmanlı Devleti'ni Avrupa'daki güç dengelerini alt üst etmeden parçalama ve tasfiye etme sorunudur.

Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa devletlerinin siyaset stratejilerini iki ana başlıkta toplamak mümkündür:

1-İttifak Politikaları

2-Hâmilik Politikaları

Bir yandan aralarında ittifaklar kurmak suretiyle güç blokları oluşturmaya çalışan Avrupa devletleri aynı zamanda Osmanlı tebaası olan gayr-ı Müslim unsurların hakları bahanesiyle toplum yapısının çözülmesini sağlamak üzere hâmilik politikasını benimsemişlerdir. Avrupa devletleri böylece Osmanlı Devleti'ne birlikte ve meşru bir zeminde “müdahale hukuku” oluşturmuşlardır.

Avrupa güç politikasının kendi içinde taşıdığı yarışmacı nitelik ve 18.yüzyıl boyunca ittifak ilişkilerinin değişkenliği yüzünden rakip devletler arasındaki ilişkilerde de şartlara bağlı olarak ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Gizli anlaşmalar ve “diplomatik devrimler”, değişen güç kümelenmelerini ortaya çıkardığı gibi Avrupa'daki denge açısından da oldukça sık değişmelere yol açmıştır. Bu durum tabii olarak, ülke diplomatlarının ustalığına ve silahlı kuvvetlerinin becerisine daha çok bel bağlanmasına neden olmuştur. Bu gelişim coğrafyanın önemini

de ortaya çıkarmıştır. Coğrafyanın, yalnızca bir ülkenin iklimi, hammaddeleri, tarımsal verimi ve ticaret yollarına olan yakınlık ya da uzaklığı değil, çok taraflı savaşlardaki stratejik konumu politik bir önem kazanmıştır.

Şark Meselesi'ni birlikte çözmek isteyen Avrupalı devletlerin istedikleri gibi Osmanlı topraklarının dostça paylaşılması pek de mümkün gözükmemektedir. Zira 19. yüzyılın başlarına kadar cereyan eden gelişmeler göstermiştir ki, Osmanlı coğrafyası üzerinde herhangi bir mevkiin bir devletin kontrolüne girmesi, dengeleri alt üst edebilir ve büyük güçleri karşı karşıya getirebilirdi. Bu durumda Osmanlı coğrafyası üzerinde doğrudan ve dostça bir paylaşım olamayacağına göre "de facto" durumlar yaratmak suretiyle Osmanlı mirasından pay almak en makul bir strateji olurdu. Nitekim büyük Avrupa devletleri bu tarihten itibaren Osmanlı millet sistemini sarsmaya, Osmanlı toplumundaki imtizacı (huy birliği) ve ortak değerleri ortadan kaldırmaya yönelik politikalar takip etmişlerdir. Fransız İhtilali sonrasında yayılan fikirler, büyük devletlerin emperyalist düşünceleri ile birleşince Osmanlı Devleti için felaketler çağı başlamış oldu. Hristiyan unsurların ayaklanmaları, büyük devletlerin teşvik ve destekleriyle başarı sağlamakta gecikmemiştir. Yunan isyanının çıkmasında, gelişmesinde ve Yunan Devleti'nin kurulmasında Rusya ile birlikte İngiltere ve Fransa önemli rol oynamışlardır. Yunan isyanı sırasında Müslüman ahalinin kıyıma uğraması karşısında Avrupalı devletlerin sessiz kalmaları isyancıların cüretini bir kat daha artırmıştır. Yunan isyanı, başlaması, gelişmesi ve neticeleri itibariyle değerlendirildiği takdirde Müslüman-sız-Türksüz bir Balkanlar yaratmak isteyen Avrupa devletlerinin netice alınabilir politikalar takip ettiklerini göstermektedir. Bu politik destek, Osmanlı Devleti'ndeki diğer unsurları da harekete geçirecek ve bu itibarla Yunan isyanı daha sonra çıkacak olan isyanlar için örnek teşkil edecektir. Dış politikada yalnız kalmış olan Osmanlı Devleti, esasen kendi iç meselesi olan isyanları kendi inisiyatifi ile bastıramamış ve büyük devletlerin müdahalelerine maruz kalmıştır. Neticede çağın kabul gören hâmilik politikası, milli devletlerin ortaya çıkmasını sağlarken, Osmanlı Devleti'nin de Avrupa coğrafyasından çekilmesine yol açmıştır. Bu çekiliş sırasında Müslüman-Türk ahali, insanlık dışı saldırılar ve katliamlara maruz kalırken, yüzlerce yıl yaşadıkları topraklardan atılmak ve göç etmek zorunda kalmıştır.

Viyana Kongresi'nden sonra sanayileşmelerini gerçekleştirmiş ve dünyayı paylaşma yarışına girmiş olan devletlerin ilgi ve ihtirasları doğrudan Osmanlı

Devleti toprakları üzerinde yoğunlaşmışsa da sanayileşmiş devletler arasındaki mücadeleye bütün dünyanın paylaşılması açısından bakılırsa meselenin sadece Ortadoğu üzerindeki hesaplarla sınırlı kalmayacağı açıktır. Üstelik sanayileşmiş büyük devletlerin ekonomik ve teknolojik üstünlükleri nüfuz mücadelesinde onlara büyük avantajlar sağlıyordu. 18. yüzyıla kadar cihan devleti iddiasını sürdüren, ancak askeri, iktisadi ve siyasi açmazları sebebiyle Osmanlı Devleti'nin, bu paylaşım savaşında bir rakip olamayacağı; bilakis rakip devletler arasında paylaşılmak istenen bir ülke/devlet olacağı görülmüştür.

16. yüzyıl ortalarında ticaret hayatı gelişmeye başlayınca İngilizlerin dış pazarlara yönelmesi¹ ile sanayileşmiş Avrupa devletlerinin Osmanlı ülkesi/devleti üzerindeki politikaları da rekabet ve paylaşım ekseninde gelişme gösterecektir. Bu itibarla Osmanlı Devleti'nin paylaşılması anlayışının Viyana Kongresi'nden çok önceleri başladığını söylemek mümkündür.

Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında ilişkiler oldukça geç başlamışsa da Osmanlı ülkesi her bakımdan İngiltere açısından önemli bir coğrafya idi. Osmanlı Devleti'nin geniş sınırları içerisindeki ticari imkânlardan faydalanmak isteyen İngiltere, Fransızlara verilen kapitülasyonlar gibi ticari bazı imtiyazlar/ayrıcalıklar/kapitülasyonlar elde etmeyi² başarmıştır. Ayrıca Hindistan'a giden ticaret güzergâhının güvenliği İngiliz politikası açısından son derece önemli idi. İngiltere Ortadoğu ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışırken Orta Doğu'nun kârlı ticareti nedeniyle, İspanya, Fransa ve Portekiz gibi devletlerle de rekabet halinde olduğunu çok iyi biliyordu. Bu sebeple Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurma-

1 Daha önceki tarihlerde Batı Avrupa malları Venedik bandıralı gemilerle Doğu Akdeniz'e ulaştırılıyordu. 1536'da, Kanuni Sultan Süleyman zamanında Veneklilere tanınan imtiyaz Fransızlara da tanındı. 1580'lere kadar İngiliz ticareti Venedik, Fransız, hatta Hollanda ticaretinden bağımsız değildir. Bk. Nazan Aksoy, **Rönesans İngiltere'sinde Türkler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2004, s.23-24.

2 1578'de Edward Osborne ile Richard Staper adlı iki büyük İngiliz tüccarı William Harborne adlı temsilcilerini İstanbul'a gönderdiler ve kısa bir süre sonra III. Murad ile I. Elizabeth arasındaki yazışmalarla resmi düzeyde de bir ilişki kuruldu. Harborne'un temasları, Venedikliler ile Fransızların ısrarlı itirazlarına rağmen, İngilizler 1580'de ilk kapitülasyonu elde etmeyi başardılar. Anlaşmaya göre, Venedikliler ve Fransızlar gibi İngilizlerden de % 5 gümrük resmi alınacaktı. Böylece Türk-İngiliz ilişkileri başlamış oluyordu. Türk pazarının İngilizlere açılması üzerine Londralı tüccarların kurdukları "Levant Company" adlı bir şirket 1581'den 1825 yılına kadar, 244 yıl Osmanlı ülkesindeki İngiliz ticari ilişkilerini yürüttü. Nazan Aksoy, **Rönesans İngiltere'sinde Türkler**, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2004, s.28-29.

ya özen gösteren İngiltere, Yakınçağ tarihi boyunca Osmanlı Devleti üzerinde en müessir devlet olacak, özellikle Ortadoğu'da zengin petrol yataklarının bulunmasıyla birlikte Osmanlı hâkimiyetindeki bu yerlerde etkisini artırmaya çalışacaktır. İngiltere'yi Avrupalı rakipleriyle karşı karşıya getiren Ortadoğu'yu ele geçirme çabası, Kolomb, Vasco da Gama, Macellan ve Drake'in seyahatleriyle başlayan emperyalist yayılcılığın bir sonucuydu. Avrupalı güçler 15. ve 16. yüzyıllarda deniz yollarını keşfettikten sonra dünyanın geri kalan bölgelerini denetleyebilmek için birbirleriyle yarışa girmişlerdi. Bu yarışa, diğerlerine göre geç başlayan İngiltere daha sonra hepsinin önüne geçmiştir. Gerçek şudur ki, denizasıırı genişleme, İngiltere'nin rakiplerinin sahip olmadığı çok geniş bir zenginlik kaynağına, hiç kimsenin kendisiyle boy ölçüşmeyeceği bir biçimde ulaşmasını sağlamıştır. 1815'te Avrupa sömürgelerinin çoğunu denetim altında tutan, ticaret yollarına ve ihracat ticaretine egemen olan ve sanayileşme sürecinde öbür toplumları bir hayli geride bırakmış bulunan İngilizler, kişi başına gelir açısından da en zengin milletler. Bunu izleyen 50 yıl içinde İngiltere, dünya ticaret yapısı içinde "süper egemen ekonomi" durumuna geldikçe İngilizler daha da zenginleşeceklerdir.

1815 sonrası dönemde sanayi ve ticaret istatistikleri İngilizlerin hiç kimsenin boy ölçüşmeyeceği bir hâkimiyete sahip olduğunu göstermekte olup, İngiltere'yi kuvvetli ve rakipsiz yapan husus modern, zenginlik yaratan sanayi ve bunun getirdiği yararlarıdır. Fransa'nın Pasifik'te ara sıra yaptığı hareketler ya da Rusların Türkistan'daki saldırıları bir yana bırakılırsa İngiltere'nin ciddi bir rakibi kalmamıştı. Fransa ve Rusya'nın genişleme çabaları bir takım sorunlar yaratıyorsa da pek çok yerde ve uzun süreyle İngiliz çıkar grupları (tüccarlar, büyük çiftlik sahipleri, gezginler, misyonerler) karşılarında yerli halklar dışında yabancı kimse bulmamışlardır.

19. yüzyılın başlarında elde ettiği iktisadi, askeri ve siyasi güç, İngiltere'nin, yayılmış olduğu alanlarla yetinmeyeceğini, yeni alanlara yönelme temayülü ve kararlılığı içinde bulunduğunu göstermektedir. Viyana Kongresi'ndeki tavrı da İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ilgili hemen her gelişmede etkin bir rol oynayacağını göstermekteydi.

19. yüzyılın son çeyreğine kadar İngiltere, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması yerine, sözünü geçirebileceği zayıf bir Osmanlı'nın yaşamasını istemiştir. Bu sebeple İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunur bir po-

litika izlemişse de zaman zaman Osmanlı Devleti'nin aleyhinde bulunan diğer devletlerle birlikte hareket etmekten de çekinmemiştir. 1827 yılında Navarin'de Türk donanmasının yakılmasında Fransa ve Rusya ile birlikte hareket eden İngiltere³, Osmanlı toprakları üzerinde Rus nüfuzunun artacağı endişesi ile 1853-1856 Osmanlı-Rus Harbi sırasında bu kez Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savunan politikası 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bu savaştan sonra İngiltere, Osmanlı toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmiş, kendi güçlü donanmasını kullanarak bölgedeki çıkarlarını korumayı tercih etmiştir. Akdeniz'e inmek isteyen Rusya'nın boğazlara hâkim olma çabası, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlarda etkin olmaya çalışması, yeni bir güç olarak kendisini gösteren Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki nüfuzunun artması ve özellikle Berlin-Bağdat demiryolları projesi ile Basra Körfezi'ne inmek istemesi gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü muhafaza etmek, İngiliz menfaatleri açısından artık anlamsız görünüyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Rusların İskenderun Körfezi'ne kadar inmelerini önlemek gerekçesiyle Kıbrıs'a yerleşen İngiltere'yi buradan çıkarmak mümkün olamadığı gibi 1882 yılında geçici kaydıyla işgal ettiği Mısır'dan da çıkmamıştır. İngilizlerin Osmanlı Devleti'ni yıkma kararı, Avrupalıların Ortadoğu konusunda yüzlerce yıldan beri paylaştığı bir varsayımı tekrar gündeme getirmiştir: "Bölgenin Osmanlı sonrası politik kaderi, bir ya da daha fazla Avrupalı güç tarafından belirlenmeliydi." I. Dünya Harbi'nden önce Wellington, Canning, Palmerston ve Disraeli gibi İngiliz devlet adamları Osmanlı toprak bütünlüğünü korumanın İngiltere ve Avrupa için yararlı olduğuna inanıyor olsalar da İngiltere'nin bu asırlık politikası yüzyıl geçmeden tümüyle tersine çevrilmişti. Artık eski İngiliz hükümetlerinin korumak için savaşırlara girdiği büyük tampon devlet yok edilmek isteniyordu.

3 İngiltere ile Rusya arasında 1827 yılında imzalanan protokol ile Yunanistan'ın kurulması kararlaştırıldı. 6 Temmuz 1827'de Fransa'nın da katılımıyla ortak bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma Osmanlı Devleti tarafından reddedildi. Bu isteği Osmanlı'ya kabul ettirmek amacıyla 18 Kasım 1827'de Navarin'de bulunan Osmanlı donanması, İngiliz, Fransız ve Rusya'nın müşterek donanması tarafından yakıldı. Bk. Hafize Cesur, **Hatıratlar Işığında Türk Kamuyunda Balkan Savaşları 1912-1913**, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2008, s. 6.

Burada özellikle belirtmek lazımdır ki, Asya'nın batısındaki stratejik ilgi noktası, yüzyıllardır dünya politikasının kavşağına hâkim olan İstanbul'du. İstanbul, hem Avrupa ve Asya arasındaki doğu-batı, hem de Akdeniz ve Karadeniz arasındaki kuzey-güney geçişine hâkim bir mevkidedir. İstanbul'un başka devletlerin elinde olmaması durumunda İngiliz donanması Çanakkale'den Karadeniz'e geçerek Rus kıyılarını denetim altında tutabilirdi. Ama Ruslar, boğazlara hâkim oldukları takdirde sadece İngiliz donanmasının girmesine engel olmakla kalmayacakları gibi kendi donanmalarını da Akdeniz'e çıkarabilirler ve İngilizleri tehdit edebilirlerdi.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus, zayıf ve kendi kontrolünde bir Osmanlı Devleti isteyen İngiltere'nin, Osmanlı hâkimiyetindeki gayr-i Türk unsurların himayesi yönünde yürüttüğü politikalarıdır. Kendi sömürgelerinde asla müsaade etmediği milliyetçilik fikrini Osmanlı ülkesinde yaşayan gayr-i Türk unsurlar arasında yaymaya çalışan ve öncelikle Balkanlarda etkinliğini artırmak isteyen İngiltere, Mora'da çıkan isyandan bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmasına kadar aktif bir rol oynamış, bu süreçte Rusya ve Fransa ile birlikte hareket etmiştir. Bütün Ortadoğu'yu içine alan bölgede Büyük bir Arap devletinin kurulması fikrini Araplara aşıl原因an İngilizler, Rusya'nın Akdeniz'e inmesi ihtimaline karşı Ermenileri de Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmekten geri durmamışlardır.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Orta Asya'nın Hive ve Buhara da içlerinde olmak üzere hanlıkları ve Pers İmparatorluğu'ndaki Arap şeyhlikleri İngiliz etkisine girmiştir. Resmen Türkiye'ye bağlı olmasına rağmen Kıbrıs ve Mısır İngilizler tarafından işgal edilmiştir. 1907 İngiliz-Rus anlaşması Afganistan'ı İngiliz etki alanına sokmuş ve İran'ın büyük bir bölümü İngiltere ile Rusya arasında paylaşılmıştır. Müslüman Ortadoğu'da sadece Osmanlı Devleti bağımsızlığını koruyordu. Ancak o da sınırlarına baskı yapıldıkça zorlanıyordu.

Rusya'nın Osmanlı ülkesi üzerindeki tarihi emelleri, İngiltere'yi zorlayan ve İngiltere'nin Osmanlı politikasını tayin eden en önemli gerekçe olarak görülmektedir. Çar Petro'nun vasiyeti istikametinde Hazar denizi sahilleri boyunca işgallere başlayan Rusya, Osmanlı ordusundaki zaafardan da istifade ile Karadeniz'e inmek ve Kırım'ı ilhak etmek amacıyla 1769 yılında Osmanlı Devleti ile savaşa girişmiş; bu savaş sırasında kaybedilen topraklardan başka 1770 yılında Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılması ve Kırım'ın işgal edilmesi

karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, 1774 yılında Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Kırım Hanlığı üzerindeki hâkimiyetini kaybettiği gibi Eflak ve Boğdan'ı da Rus himayesine terk etmiştir. Antlaşma ile dünya siyasetinde büyük bir güç olarak ortaya çıkan Rusya, Karadeniz'de kendi gemileriyle ticaret yapma ve boğazlardan serbestçe geçme hakkını⁴ da elde etmişti. Artık Osmanlı Devleti, Rusya'nın Karadeniz'deki varlığını kabul ettiği gibi Kırım'ı da kaybettikten sonra sürekli olarak Rusya'nın tehdidine maruz kalacaktır. Karadeniz'e inen Rusya'nın Boğazları da tehdit eder bir duruma gelmesi Avrupa devletlerini de Osmanlı-Rus rekabeti içine çekmiştir. Mesele sadece boğazlarla sınırlı kalmamış, bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin tamamı devletlerarası rekabetin konusu haline gelmiştir. Burada belirtilmesi gereken diğer bir mesele de antlaşmadan sonra Rusya'nın antlaşmaya göre Ortodoks Hristiyanları himaye hakkı elde ettiği iddiasıdır⁵. Rusya'nın bu iddiasının diğer büyük Avrupa devletlerinin kapitülasyonlarla daha önce temelleri atılan Katolik ve Protestan Hristiyanları himaye iddialarına ve müdahalelere yol açtığı ileri sürülmüştür. Bu iddia, Osmanlı Devleti'nin parçalanması yolunda büyük devletlerin takip edecekleri politikaların ve Osmanlı millet sisteminin çökmesine yol açacak gelişmelerin belki de ilk örneğidir.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin eski gücünün kalmadığını anlayan Rusya, Osmanlı Avrupa'sındaki emellerini gerçekleştirmek üzere bu bölgede yayılmak isteyen Avusturya ile anlaşmaya çalışmıştır. II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Franz Joseph, Mohilof'ta bir araya gelerek Osmanlı topraklarının paylaşılması meselesini görüşmüşlerdir. Daha sonra aynı

4 İngiliz, Fransız ve diğer devletlerin harp gemilerinin İstanbul Boğazı'ndan geçmelerine izin verilmediğinden Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçmesine Osmanlı Devleti asla muvafakat etmemiştir. Bk. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1990, s. 31.

5 Antlaşmanın 7. ve 14. maddelerine dayanarak Rusya, İstanbul Elçiliği'nde yaptırdığı özel kiliseden başka bir de Galata'da Ortodoks ahali için bir kilise yaptırmak hakkını elde etmiştir. Bk. Kurat, **a.g.e.**, s. 29; Çariçe Katerina, antlaşmanın imzalanmasından sekiz ay sonra yayınladığı manifestosunda "Bundan böyle Ortodoksluk, doğduğu yerde bizim emperyal korumamız altındadır." demektedir. Bk. Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (Çev. Belkis Çorakçı Dışbudak), 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 51; Rusya'nın bu iddiasına rağmen Galata'da bir Rus-Rum kilisesi yapıldığına dair bir kayıt yoktur.

konuyla ilgili olarak tekrar bir araya gelerek 1780 yılında Osmanlı Devleti'nin paylaşılması projesi üzerinde gizli bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre, eğer Osmanlı Devleti'ni bir savaşta yenerlerse Grek Projesi adını verdikleri projeye uygun olarak Rusya Özi, Aksu ve Dinyester nehirleri arasındaki yerleri ve Akdeniz'deki bazı adaları alacak, Eflak-Boğdan ve Basarabya Rusya'nın himâyesinde muhtar bir prenslik olacaktı. Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarmayı başarırlarsa İstanbul merkez olmak üzere bağımsız Rum İmparatorluğu kurulacak⁶ ve başına II. Katerina'nın torunu Konstantin getirilecekti. Avusturya ise Küçük Eflak, Belgrat, Orsova, Vidin, Niğbolu'yu ve Hotin kalesini alacaktı. Ayrıca çıkacak bir Osmanlı-Rus savaşında Avusturya, Rusya'nın yanında yer alacaktı.

Grek Projesi'nin yapılmasından beş yıl sonra Osmanlı-Rus harbi başlamış ve esasen zamansız bir savaşa girmek istemeyen Avusturya İmparatoru, II. Katerina'nın Rusya'nın tek başına bile Osmanlı Devleti'ni yenebileceğini bildirmesi üzerine savaşa girmeye karar vermiştir. Zira Avusturya, Rusya ile yapılan gizli anlaşmaya göre sağlayacağı menfaatleri elde edemeyebilirdi. Neticede 1790 yılına kadar devam eden savaşlardan sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Zıştovi (1791); Rusya ile de Yaş Antlaşması (1792) yapılmıştır. Zıştovi Antlaşması'na göre Avusturya, Osmanlı Devleti'nden aldığı toprakları geri verecek ve Rusya'ya hiçbir şekilde yardımda bulunmayacaktı. Bu hüküm Rusya ve Avusturya'nın Grek Projesi'ni gerçekleştiremeyecekleri anlamına geliyordu.

Rusya ile Avusturya'nın, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına yönelik bu başarısız projelerinden sonra Fransa ile Rusya arasında yeni bir paylaşım anlaşması ortaya çıkmıştır. 1797 yılında Adriyatik'te Alpler zaferini kazanıp aynı yıl Korfu, Zenta ve Kefalonya'yı ele geçirmiş olan Napoleon Bonaparte, düşmanı İngiltere'ye kesin bir darbe vurmaya ve Akdeniz'i bir Fransız gölü haline getirmeyi düşünüyordu. Bu amaçla 1797 Ağustos'unda Direktuar'a bir mektup yazarak Osmanlı Devleti'nin her gün biraz daha gerilediğini ve Fransa'nın İyonya adalarını ele geçirerek Osmanlı Devleti'nden hissesini alabileceğini ve İngiltere'yi ezmek için Mısır'da ele geçirmek gerektiğini belirtmiştir.

6 Kemal H. Karpat, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Katerina ile Franz Joseph bir Yunan devletinin kurulmasına karar verdiklerini ileri sürmektedir. Bk. Kemal H. Karpat, "Etnik Kimlik ve Ulus Devletlerin Oluşumu", **Osmanlı**, C II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999, s. 20.

Fransa'da ihtilâlden sonra iktidarı elinde bulunduran ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının mukadder olduğuna inanan I. Napoleon ile Rus Çarı I. Alekxandre, Fransız-Rus çıkarlarına göre Osmanlı Devleti'ni paylaşmak üzere 1807 yılında Tilsit'te bir araya gelmişlerdir.

Napoleon, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını gerçekleştirmek için sudan bahanelerle en ufak şeyleri büyültmeye ve her olayı Fransa'ya karşı yapılmış bir hakaret olarak telâkki etmeye başlamıştır. Sultan III. Selim'in tahtan indirilmesi Napoleon için aradığı bir bahane olmuştur. Napoleon'un, Rus Çarı'na "III. Selim'in tahtan indirilmesi beni Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurtardı. Dostum ve müttefikim III. Selim tutuklandı. Onu biraz destekleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta tutabileceğini zannediyordum. Şimdi düşünüyordum ki, bu sadece bir hayal; kendi kendini idare etmekten aciz bir devleti yıkmak uygun olur." demesi O'nun Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Bu esnada Rusya zaten Eflak ve Boğdan'ı ele geçirmişti. Fransa ise elinde bulunduracağı Bosna, Arnavutluk hatta Epir ve Yunanistan'ı elde etmek için savaşmak, hatta buraları elde ettikten sonra da savaşmak zorundaydı. Napoleon, önce Osmanlı Devleti'nin tamamen paylaşılmasını düşünmüşse de Rusya'nın en büyük payı, özellikle İstanbul'u istediğini görünce bu fikrinden vaz geçmiştir. Esasen her iki imparator da hiçbir zaman üzerinde anlaşamayacakları güç bir paylaşım meselesiyle karşı karşıya olduklarını görmüşlerdir. Fransa, bu paylaşım da iki hususu göz ardı edemezdi.

1-Fransa'nın Mısır'ı işgale teşebbüsü sırasında vatanlarını kurtarmak ve uğrunda ölmekten çekinmeyecek Osmanlı tebaası karşısına dikilebilirdi.

2-Osmanlı ülkesi paylaşılmaya kalkışıldığı takdirde daha Rus-Fransız orduları İstanbul'a ulaşmadan İngiltere Mısır, Kıbrıs, Ege adaları, hatta Mora ve Çanakkale boğazını ele geçirebilirdi.

İşin başında düşünüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasının kolay olmadığını gören Fransa artık onun yıkılmasını hızlandırmayı istemeyecektir. İktidarını kaybettikten sonra Napoleon yaptığı değerlendirmede, Avrupa medeniyetinin gelişmesi için Barbarları (Türkleri) Avrupa'dan kovmanın yararlı olduğunu düşündüğünü, ancak sonuçları itibariyle Rusya'nın gözalıcı bir üstünlük sağlayacağını, özellikle Rusya'nın İstanbul'u istediği zaman buna razı olmadı-

ğını ve bu paylaşımın Avrupa'daki dengeleri bozacağını söylemiştir. Bu değerlendirmeden de anlaşılabilir ki, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda Fransa ile Rusya'nın çıkarları hemen çatışmıştır.

Bu arada 1809-1812 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşları sırasında Ruslar, Osmanlı karşısında büyük bir yenilgiye uğramışlar ve 28 Mayıs 1812 Bükreş Antlaşması ile Eflak ve Boğdan Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir. Osmanlı-Rus savaşı ile İstanbul Antlaşması geçersiz kalacaksa da Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerine bu kadar yaklaşması İngiltere'yi harekete geçirecektir. İngiltere'nin savaş gemilerinin zorla Çanakkale Boğazını geçerek İstanbul önlerinde demirlemesi üzerine 5 Ocak 1809'da Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması yapılmış "Boğazların savaş gemilerine kapalılığı ilkesi" yeniden kabul edilmiş ve barış zamanında Boğazlardan hiçbir savaş gemisinin geçmeyeceği kayda bağlanmıştır. Bu gelişmeler de göstermektedir ki, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması, aralarında anlaşmış olmalarına rağmen Fransa ile Rusya'nın menfaatlerini tatmin etmediği gibi İngiltere'nin rızası olmadan paylaşılmaya matuf herhangi bir teşebbüsün de akim kalacağı aşikârdır. Her şeye rağmen bu tarihlerde Fransa, dünyada söz sahibi bir devlet haline gelen İngiltere'den sonra en büyük deniz aşırı imparatorluğa sahipti. Fransa, 1871-1900 yılları arasında mevcut sömürge topraklarına 3,5 milyon mil kare genişliğinde yeni topraklar eklemiştir. Böylece Türk toprakları üzerindeki emperyalist çatışmada yerini alan Fransa da İngiltere gibi hareket edecektir.

Osmanlı siyasetinde Fransız dostluğunun tarihi ve değerli bir gelenek olarak görülmesi, Fransa'nın asıl niyetinin anlaşılmasını geciktirmiştir. Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki dostane ilişkiler Napoleon'un Mısır seferine kadar devam etmiştir. Ancak Napoleon Bonaparte'in 1 Temmuz 1798'de Mısır'ı işgal etmesi, akabinde Akka kalesini kuşatması Fransa'nın gerçek niyetini ortaya koymuş oldu. Akka'da Cezzar Ahmet Paşa karşısında tutunamayan Napoleon Osmanlı Devleti'nin aleyhinde çalışmaktan geri kalmamıştır. Napoleon'un Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan fikriyattan da istifade ile Osmanlı ülkesindeki gayr-ı Müslim ahali üzerinde çalışmalara başladığını ve milliyetçilik telkinleriyle Osmanlı toplumunu parçalamaya yönelik bir politika izlediğini görmekteyiz. Özellikle Rum ahaliye yönelik propagandaları sırasında Fransızlar, eski Helenlerin muhteşem başarılarından ve hürriyetlerinden bahseden konuşmalar ve kutlamalar düzenlemek suretiyle geçmişi yeniden canlandırma sözünde

bulunmuşlardır. Napoleon Bonaparte, Yunanlıların aslı benliklerini depreştirmek için emrindekilere Eski Atina ve Isparta'dan bahisle Yunanlılık hislerinin uyandırılması tâlimatını verdiği gibi Adalar Denizi'nde bulunan bütün adalara gönderdiği ajanlara da eski Yunan şanını kendilerine hatırlatacak, bu şan ve şerefi ihyaya onları teşvik edecek, onların efendilerine (Osmanlı kastediliyor) karşı ayaklanmalarını temin edecek beyannameler hazırlamak görevini vermiştir. 1821'de çıkan Rum isyanını destekleyen Fransa, 1827 yılında Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılmasında İngiltere ve Rusya ile birlikte hareket etmiş; Yunanistan'a bağımsızlık verilmesini öngören Londra Antlaşması'nı da imzalamıştır. Fransa, Osmanlı donanmasının Navarin'de yakılmasından da yararlanarak 1830'da Cezayir'i işgal ettiği gibi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanını da desteklemekten çekinmemiştir. Bu olaylar Fransa'nın hiç de iyi niyetli olmadığını ve Osmanlı ülkesi üzerinde emperyalist emelleri olduğunu göstermekteydi. İngiltere'den sonra sömürgeci bir devlet olarak Osmanlı toprakları üzerinde İngilizlerin takip ettikleri politikalar da Fransa'yı yakından ilgilendirmekte idi. Bu sebeple Osmanlı toprakları, Fransa ve İngiltere gibi güçlü emperyalist devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olacaktır. 20. yüzyılın başlarında dünya siyasetindeki gelişmeler Fransa ile İngiltere'yi yakınlaştıracak ve her iki güç I. Dünya Savaşı'nda müttefik olarak yer alacaklardır. Savaş sırasında da yaptıkları gizli anlaşmalar ile Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda uzlaşmış olacaklardır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere, Fransa ve Rusya'dan sonra sömürgecilik yarışında yer almaya çalışan Almanya'nın, Osmanlı Devleti üzerindeki politikalarda etkin bir rol oynadığını görmekteyiz. Otto Von Bismark, 1871 yılında Alman siyasi birliğini kurduktan sonra hızlı bir ekonomik kalkınmaya girişirken dış politikada barış yanlısı bir strateji takip etmiştir. Gelişen Alman endüstrisinin dünya pazarlarına açılması ve Almanya'nın sömürge alanları bulması gerekiyordu⁷. 1882 yılında kurulan Alman Sömürge Cemiyeti'nin de etkisiyle Afrika'ya ve Pasifik'e yönelen ve paylaşılmış dünyada güçlü rakiplerinin ticaret sahalarına nüfuz edemeyeceğini anlayan Almanya, kendisine en yakın

7 Almanya'da 1871 yılında 1 564 000 ton ham demir işlenirken bu rakam 1900 yılında 8 521 000 tona çıkarak İngiltere'ye yaklaşmış, 1910 yılında 14 794 000 tona ulaşarak tüm Avrupa ülkelerini geride bırakmıştır. Kömür ve çelik üretiminde de şaşırtıcı bir gelişme gösteren Almanya, makine sanayiinde de olağanüstü bir gelişme göstermiştir. Bk. Murat Özyüksel, **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu Ve Bağdat Demiryolları**, İstanbul, 1988, s. 38-39.

ve zorlanmayacağı bir coğrafya olarak gördüğü Osmanlı ülkesine yönelmiştir. Osmanlı Devleti'nin durumu da Almanya'nın iyi ilişkiler kurmasına ve rahatlıkla nüfuz etmesine müsait görünüyordu. Bazı Alman münevveri de Anadolu'da sömürgeciliğin Almanya için önemine işaret ediyordu. Osmanlı Devleti'nde görev yapan Helmuth Von Moltke Anadolu'nun yer altı ve yerüstü kaynakları bakımından önemli olduğu ve buradaki kaynakların işletilmesi ve ticaretin gelişimi konularında Alman tüccarının dikkatini çekiyordu. Gerçekten de Osmanlı Devleti zengin hammadde kaynaklarına sahipti ve bu kaynakları işletecek durumda değildi. Aynı zamanda büyük bir Pazar durumundaydı.

Almanya'nın da Ortadoğu'da kendine bir yer bulmak ve Osmanlı Devleti'ne nüfuz edebilmek için misyonerlik faaliyetlerine giriştiğini görmekteyiz. 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren kilise, okul, yetim-hâne, hastane gibi Alman müesseselerinin sayısı 81'e ulaşmıştır.

Başta Rusya olmak üzere Osmanlı toprakları üzerinde çıkarları olan devletlerle çatışmak istemeyen Bismark ihtiyatlı bir politika takip etmiştir. Başlarda Osmanlı-Alman ilişkileri iki devleti birbirine yakınlaştıracak seviyede gelişmemişse de Berlin Kongresi'nden (1878) sonra II. Wilhelm ile önemli bir yakınlaşma sağlanmıştır. 1888 tarihinde Almanya'da tahta geçen İmparator II. Wilhelm, Bismark'ın takip ettiği politikanın aksine Almanya'nın güçlü bir hale gelebilmesi için sömürgeci bir politika izlenmesini ve ticari ilişkilerin dünya çapında genişletilmesi yönünde bir dünya politikasını (Weltpolitik) savunuyordu.

İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesi, Mısır'ı hâkimiyeti altına alması ve Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmaktan vaz geçmesi Osmanlı Devleti'ni yeni müttefik arayışına itmiştir. İki devlet arasında sınırın olmayışı, Almanya'nın Şark Meselesi'ne karışmaması gibi sebepler Osmanlı Devleti ile Almanya'yı yakınlaştırmışsa da asıl yakınlaşma Ayastefanos Antlaşması'nın şartlarının Almanya marifetiyle Berlin Kongresi'nde kısmen değiştirilmesinden sonra başlamıştır. Bu yakınlaşmanın ilk planda Alman silah şirketlerinden silah alımıyla gerçekleştiğini görmekteyiz. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Almanya'dan külliye yetli miktarda top ve tüfek alındı. Bundan daha önemlisi ordunun ıslahı için Almanya'dan subaylar davet edildiler. (Von der Goltz Paşa gibi) 1889 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne yaptığı ziyaret sonrasında da çok miktarda silah ve askeri mühimmat siparişleri verildi. I. Dünya Harbi öncesinde Osmanlı ordusu Alman silahlarıyla donatılmış bulunuyordu.

Osmanlı-Alman yakınlaşmasının en müşahhas örneği şüphesiz Berlin-Bağdat demiryolları projesi olmuştur. II. Wilhelm'in Almanya'da tahta çıktığı tarihlerde Anadolu'daki demiryollarının tamamı İngiliz ve Fransız şirketlerine verilen imtiyazlarla inşa edilmişti. Demiryolu inşasında İngiliz ve Fransız üstünlüğünü kırmak isteyen Sultan II. Abdülhamit, 1888 yılında İzmit-Eskişehir-Ankara demiryolu inşa ve işletme imtiyazını Almanlara vermiştir. Bu imtiyazın akabinde (1889) Anadolu Demiryolu Şirketi kurulmuştur. Aynı yıl demiryolu inşaatına başlanmış ve kısa bir sürede tamamlanarak 1892 yılında kullanıma açılmıştır. 1893 yılında Ankara-Kayseri ve Eskişehir-Konya demiryolu imtiyazı yine Almanlara verilmiştir. 1899 yılında Deutsche Bank'ın Osmanlı Devleti'ne verdiği kredi ile Konya'dan Bağdat ve oradan Basra'ya kadar uzanacak olan demiryolu imtiyazı Almanlara verilerek meşhur Bağdat Demiryolu projesi hayata geçirilmiş oldu.

Burada belirtmek gerekir ki, Osmanlı Devleti üzerindeki çıkar mücadelesine aktif olarak katılmış olan Almanya'nın bu proje ile amacı sadece Alman mallarını Mezopotamya'ya ve Basra'ya kadar taşımak değil Hindistan'a kadar uzanmaktır. Böylece hem Süveyş kanalına muhtaç olmayacaklar hem de kârlı bir coğrafya olan Ortadoğu'da hâkimiyet kurabileceklerdi. Berlin-Bağdat demiryolu imtiyazı sadece demiryolu inşası ile sınırlı kalmamış, 1903 yılında yapılan bir anlaşma ile Anadolu Demiryolu Şirketi 99 yıllık bir süre için Bağdat demiryolunun yapım ve işletme hakkını elde etmiştir. Anlaşmaya göre Demiryolu şirketi, demiryolunun geçtiği hatların her iki yanında yirmişer kilometrelik bölgede maden arayabilecek, demiryolu yapımında kullanılacak keresteleri Osmanlı ormanlarından elde edebilecek, inşaatın yapımında kullanılmak üzere yurtdışından getirilecek olan makine ve diğer bütün mallara gümrük vergisi ödemeyecekti. Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde gemicilik yapma hakkını elde eden Alman şirketi, 1907 yılında yapılan yeni bir anlaşma ile Konya'nın güneydoğusundaki arazinin sulama imtiyazını da almıştır.

Dünyada yeni ve dinamik bir güç olarak kendini gösteren Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü yakınlaşma politikası başta İngiltere olmak üzere diğer devletleri rahatsız edecek ve menfaatlerinin zedelendiğini düşünen bu devletler, Osmanlı topraklarını parçalamak ve paylaşmak ekseninde politikalarını yürütmeye başlayacaklardır. Almanya'nın o günkü şartlarda kısa bir zaman zarfında Osmanlı mirasından fiilen fazla bir şey elde edebilmesi mümkün

gözükmemektedir. Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Von Wangenheim'in 21 Mayıs 1913 tarihli raporunda da açıkça belirtildiği gibi Almanya'nın, Mısır'a yakın bir yere yerleşmesi İngiltere ile bir çarpışmaya götürebilirdi. Almanya o sıralarda Anadolu'ya yerleşmeye de hazır değildir. Almanya'nın Osmanlı ülkesi içindeki okul, hastane vb. kurumları İngiltere ve Fransa'nınkilere nispetle azdır ve onlar kadar köklü değildir. Alman demiryolları güzergâhında bile nüfuz kurabilecek bir çalışmayı henüz yapamamışlardı. Dolayısıyla Almanya Osmanlı Devleti'ne karşı yürüteceği politikada çok daha ihtiyatlı davranmak zorunda idi. Bununla birlikte Almanya, Anadolu'nun İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşılmasına kayıtsız kalmak da istemiyor ve bunu açıklamakta bir beis görmüyordu. Almanya'nın Türkiye ile ilgili bu tavrı bir anlamda Osmanlı Devleti'nin işine yarıyor ve büyük devletlerin taksim arzularına karşı yegâne garanti olarak görülüyordu. Bağdat demiryolu projesinin hayata geçirilmesi ile Almanya bölgedeki nüfuzunu ciddi bir şekilde artırmıştı. Demiryolunun Basra'ya kadar uzatılması ve burada bir limanın yapılması İngilizlerin bölgedeki çıkarlarına zarar vereceği ve Hindistan sömürgelerine giden güzergâhı tehdit edeceği için İngiltere buna şiddetle karşı çıkıyordu. İngilizlerin muhalefeti karşısında Basra'ya kadar inşa edilecek olan hattın vazgeçilmiş ve hattın Bağdat'ta son bulmasına karar verilmişti. Fakat daha sonra Almanya ile İngiltere bir anlaşma imzalayarak demiryolu hattının Basra'ya kadar uzatılmasını kararlaştırmışlardır. Anlaşmaya göre Basra'ya kadar uzanacak olan bu hattın İngiltere vatandaşlarının da eşit yararlanmaları ve demiryolu yönetiminin başında İngilizlerin de görev almaları sağlanacaktı. Bu anlaşmadan sonra demiryolu hattının inşasına tekrar başlanmışsa da I. Dünya Savaşı'nın çıkması sebebiyle fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu gelişme de göstermektedir ki, Almanya, İngiltere'ye rağmen Osmanlı coğrafyasında arzu ettiği ölçüde nüfuz tesis edemeyecektir. Ancak Almanya, Türkiye'nin diğer devletler tarafından paylaşılmasına kayıtsız kalmak da istemeyecektir. Wangenheim'in 10 Haziran 1913 tarihli raporunda bu husus çok açık bir şekilde ifade edilmektedir. İngiltere'nin, Osmanlı Devleti ile ilgili işlerde Rusya ile Fransa'nın serbest hareket etmelerine izin vermeyeceğini düşünen Wangenheim, İngiltere'nin müfrit Rus taleplerine Almanya'nın karşı gelmesini isteyeceğini, maksadının ateşten kestaneleri Almanya'nın çıkarması olduğunu ifade etmektedir. Wangenheim raporunda, İngiltere'nin Almanya'nın taksimde dışarıda kalmak istememesini hesaba katmak zorunda olduğunu ve Türkiye'nin

parçalanması isteniyorsa kendilerine, mirastan paylarının resmen verilmesini istemekten başka bir şey kalmadığını ilâve etmektedir. Almanya, her ne kadar Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasında yer almak istemişse de I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olarak İngiltere ile karşı karşıya gelecektir.

Yakınçağda büyük devletlerle, özellikle Rusya ile ittifaklar oluşturarak topraklarını Balkanlarda genişleten Avusturya ise Balkanlarda hâkimiyet kurarak Selanik'e ulaşmak ve Adalar Denizi'ne çıkmak istiyordu. Ancak, ırki ve dini birlikten uzak heterojen yapısı sebebiyle Fransız İhtilâli'nden kısa sürede etkilenen Avusturya'da toplum yapısı çözülmeye başlamıştır. Yönetimi eline geçiren ünlü devlet adamı Metternich'in, ülkede yaşayan unsurları Alman kültürü içinde eriterek devlete bağlılığı sağlamak düşüncesi, İmparatorluk yapısına sahip diğer devletlerde olduğu gibi başarılı olamamış ve Avrupa'yı derinden sarsan 1848 ihtilâli sırasında Macarlar ve Çekler ayaklanmışlardır. Güney Slavlarının da Sırbistan ve onun hamisi durumundaki Rusya'ya yönelmeleri bu imparatorluğun dağılacağını göstermekteydi. Macarların baskılarıyla Hırvatların geleneksel bağlılıkları bile zayıflamıştı. Avusturya her ne kadar sanayileşmiş ise de büyük devletler içinde bir varlık gösterecek duruma gelememiştir. İmparatorluğun savunma ödenekleri diğer büyük devletlerle karşılaştırılınca çok az bir payı oluşturmaktaydı. Orduya ayrılan paralar Rusya ve Prusya ordularına göre yeterli olmayıp bunun sonucu olarak ordudaki silâhlar da eskimiş ve yetersizdi. Bu durumda Avusturya-Macaristan, özellikle Rusya'nın desteklediği Sırbistan'dan gelebilecek bir saldırı karşısında Almanya'nın desteğine muhtaç bir duruma düşmüştür.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da dağılma sürecine girmesine rağmen mevcut siyasi gelişmeleri değerlendirmeye çalışmış, Osmanlı Devleti'nden Bosna-Hersek gibi bazı toprak parçalarını elde etmekten geri kalmamıştır.

1815 Viyana Kongresi kararları ile yedi hükümete (prenslük/krallık) ayrılan İtalya'da 1849 yılında Piomente Kralı olan Viktor Emanuelle, birçok prensliği denetimi altında bulunduran Avusturya'nın askeri gücü ile din işleri kadar dünya işlerine de müdahil olan Papalığın gücünün kırılmasına çalışmış, Kırım Savaşı sırasında da İngiltere ve Fransa'nın desteğini almayı başarmıştır. Piomente Krallığı, Kırım Savaşı'ndan sonra 1859 yılında Fransa'nın desteği ile Avusturya'ya karşı giriştiği savaşı kazanmıştır. Böylece İtalya Avusturya'nın elinde kalmış

olan Venedik ve Fransa'nın himayesi altındaki Papalık (Roma) dışında birliğini⁸ büyük ölçüde tamamlamıştır. İtalya Parlamentosu'nun 14 Mart 1861'de Birleşik İtalya Krallığı'nı dünyaya açıklaması ve Piomente Kralı Viktor Emanuelle'i İtalya Kralı olarak seçmesiyle İtalya birliği kurulmuştur. 1870'de Papalık Hükümeti'ni de yıkan Piyemonte, Roma'yı da birliğe dahil ederek İtalya siyasi birliğini kurmuştur. Böylece siyasi birliğini tamamlayan İtalya, hızla sanayileşmiş ve diğer Avrupa devletleri gibi bir sömürge imparatorluğu kurma fikrine kapılmıştır⁹. Trablusgarp'a göz diken İtalya, bölgede ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bir dizi faaliyete girişmiştir. İtalya, burada ciddi ekonomik yatırımlar yaptığı gibi okul, hastane, dispanser ve postaneler açarak nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. Bu süreç İtalya'nın Trablusgarp'a müdahalesini sağlayacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri de bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra dünyanın her yerinde ticari ve iktisadi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. 18. yüzyılın sonlarında ABD'nin irtibat kurmak istediği devletler arasında Osmanlı Devleti de bulunmaktadır. I. Dünya Savaşı'na kadar gelişen askeri ve siyasi olaylarda yer almayan Amerika, politikasını ticaretini geliştirmek üzerine kurmuştur.

ABD Osmanlı ülkesine nüfuz edebilmek için misyonerlik faaliyetlerine¹⁰ girişmiştir. 19. yüzyıl başlarından itibaren gelişen misyonerlik faaliyetlerinin

8 İtalyan birliğinin oluşturulması için ilk çalışmalar 1807 yılında kurulmuş gizli bir örgüt olan Carbonaria Cemiyeti'nin faaliyetleri ile başlamıştır. Bk. Giacomo E. Caretto, **Akdenizde Türkler**, (Çev. Durdu Kundakçı-Gülbende Kuray), TTK yayını, Ankara, 1992, s.60.; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul 1985, s. 258.

9 Hale Şıvgın, "Trablusgarp Savaşı", **Türkler**, C 13, Ankara 2002, s. 275.

10 Misyonerlik faaliyetleri sadece Amerika'nın değil diğer devletlerin de politikalarında önemli ve vazgeçilmez bir yol olmuştur. Osmanlı ülkesine ilk olarak 16. yüzyılda Katolik misyonerler gelmeye başlamıştır. İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi'nin himayesinde çalışmalarına başlayan misyonerleri 17. yüzyılda Protestan misyonerler izlemiştir. Örgütlü misyonerlerin gelişi ise 18. yüzyıldadır. 19 ve 20. yüzyıllarda Osmanlı ülkesinde kurulan misyoner teşkilatların sayısı hızla artmıştır. Misyonerler kiliselerin yanı sıra okullar açmak, hastaneler kurmak suretiyle çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bk. Ömer Turan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı**, C II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999, s. 204-206; Misyonerlik faaliyetleri konusunda ayrıca bk. Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İstanbul, 1989; İlknur Polat Haydaroğlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1990; Adnan Şişman, **XX. yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 2006.

doruğa ulaştığı 20. yüzyıl başları, aynı zamanda kapitalizmin geliştiği, sanayi devrimlerini tamamlayan ülkelerin dünya hammadde kaynakları ile pazarlarına yöneldikleri bir tarihtir. Bu dönemin en dinamik ve en başarılı misyonerleri başta ABD ve İngiltere olmak üzere Almanya ve Hollanda gibi ülkelerin Protestan misyonerleriydi. 1886 yılında dünyada 80'in üzerinde Protestan misyoner örgütünün 32'si Amerika, 24'ü İngiltere, 24'ü de Kıta Avrupa'sı devletlerin kurdukları örgütlerdi. Dünyadaki misyoner örgütleri içinde gelir ve misyoner sayısı itibariyle ABD'nin yaklaşık üçte birlik bir paya sahip olduğu bu yönde en önemli gelişmeyi ABD'nin göstermiş olması dikkat çekicidir. ABD'nde takriben 5000 Protestan kilisesinin mensuplarının bağışlarıyla desteklenen ve asıl amaçlarının Hristiyanlığı yaymak olduğu açıklanan misyonerler Osmanlı Devleti'nde bu amacı aşan faaliyetlerde bulunuyordu.

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerinin ilk aşaması yöreyi, halkı, devleti tanıma, yerel dilleri, adetleri ve değerleri öğrenmekle geçmiştir. 1831'de İstanbul'da Amerikan diplomatik temsilciliği açıldıktan hemen sonra biri İstanbul'dan yönetilen Türkiye Misyonu, diğeri Beyrut'tan yönetilen Suriye Misyonu faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Hedef kitle olarak Ermenilerin belirlenmesinden sonra Türkiye Misyonu, Batı Türkiye, Merkezi Türkiye ve Doğu Türkiye olmak üzere üç ayrı bölgeye ayrılmış, 1871 yılında da Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki topraklarda faaliyet gösterecek olan yeni bir misyon daha kurulmuştur. Bu örgütler 40-50 yıl gibi bir sürede Osmanlı Devleti'nde son derece sistemli bir şekilde örgütlenmiş, faaliyetlerini okul, hastane, matbaa gibi müesseseler marifetiyle yürütmüştür. 1850 yılında Protestan Ermenilere ayrı bir millet statüsü verilmesinin perde arkasında da Amerikan misyonerleri yer almıştır. Amerika, misyonerlerin açtıkları, gerek okullar gerekse diğer kurumlar marifetiyle Osmanlı Devleti'nde varlık alanı yaratmış, böylece kısa sürede siyasi ve ekonomik nüfuz elde etme imkânı bulmuştur.

Batılı devletlerin Şark meselesi temelinde yürüttükleri politikalar Osmanlı Devleti'ni 20. yüzyılın başlarında iyice yalnızlaştırmıştır. Yeni hammadde kaynakları sağlayacak topraklar elde etmek isteyen sanayileşmiş Avrupa devletleri 19. yüzyılın sonlarında Afrika topraklarının neredeyse tamamını sömürgeleştirmişlerdi. 1830'da Cezayir'i işgal eden Fransa, 1881 yılında da Tunus'u işgal etmiştir. Fransa'nın Tunus'u işgalinden bir yıl sonra 1882 yılında İngiltere'nin de Mısır'ı işgal etmesi İtalya'yı da harekete geçirmiştir. Trablusgarp ve Bingazi'ye

göz diken İtalya, emeline ulaşabilmek için önce 1887'den 1909 yılına kadar İngiltere, Avusturya, Almanya, Fransa ve Rusya ile bir dizi gizli anlaşma yapmıştır. İtalya böylece Trablusgarp'a yönelecek hareketlerinin engellenmeyeceğini garanti altına almış oluyordu. İtalya, Osmanlı Devleti'nin çok büyük iç ve dış karışıklıklar içinde bulunduğu bir zamanda (28 Eylül 1911 yılında) bir nota vererek Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi'nin ilerlemesi için hiçbir şey yapmadığı, İtalya için hayati önem taşıyan bu bölgeye medeniyet götürülmesinin zorunlu olduğu, İtalyan teşebbüslerinin Osmanlı Devleti tarafından inatla engellendiği ifade edilerek Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmeye karar verdiğini bildirmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti, Trablusgarp'ın işgaline karşı sessiz kalmak istememişse de silah ve cephane dahi göndermesine imkân yoktu. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'da müdâfaası Osmanlı ordusundaki gönüllü genç subaylar marifetiyle yapılmaya çalışılmıştır. Binbaşı Enver Bey, Kolağası Mustafa Kemal, Ali Fethi, Nuri Beyler gibi yüzlerce vatansever Türk subayı gönüllü olarak Mısır ve Tunus üzerinden Trablusgarp'a gitmişler ve burada bir direnme gücü oluşturmuşlardır. Enver Bey Bingazi, Mustafa Kemal Bey Derne komutanlığı görevlerinde bulunmuşlar ve yerli halkı örgütlemişlerdir. Türk subayları ile yerli halkın verdiği mücadeleye rağmen bir yıl süren Trablusgarp savaşı Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ile Bingazi'yi İtalyanlara terk etmesi ile sonuçlanmıştır.

Trablusgarp Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanması Balkan devletlerini topraklarını genişletmek üzere tahrik etmiş ve Avrupa devletlerinin desteğinde harekete geçirmiştir. Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetine son vermek isteyen Balkan devletleri düşmana karşı birlikte savaşmak düşüncesiyle aralarındaki çekişmeleri bir kenara bırakarak "Balkan İttifakı"nı oluşturmuşlardır. Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmalarında Rusya'nın önemli rolü olmuştur. Rus Çarı'nın aracılığıyla önce Bulgaristan ile Sırbistan arasında (13 Mart 1912'de); sonra Bulgaristan ile Yunanistan arasında (29 Mayıs 1912'de) İttifak Antlaşmaları imzalanmıştır. Daha sonra Karadağ Bulgaristan ile (Ağustos 1912'de) ve Sırbistan ile (6 Ekim 1912'de) anlaşmıştır.

Bu gelişmeler olurken Balkan ittifakını el altından hazırlayan Rusya'nın Osmanlı Hariciye Nazırı Noradungiyan Efendi'ye, Balkanlarda savaş olmayacağı yönünde verdiği sahte garantiye güvenerek Rumeli'deki 75 000 talimli Osmanlı askeri terhis edilmiştir. Balkan devletleri, 3 Ekim 1912 tarihinde ortak bir

nota vererek Türk hükümetinden üç gün içinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e muhtariyet verilmesini istemişlerdir. 13 Ekim 1912 tarihinde de Batılı devletler Rumeli'de yapılacak olan ıslahatın büyük devletlerle birlikte kendi kontrolleri altında yapılmasını bir nota ile istemişlerdir. Karadağ'dan sonra Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın peş peşe Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmesiyle Ekim 1912 tarihinde Balkan savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti çok büyük imkânsızlıklar içinde girdiği bu savaşta çok kısa sürede Selanik başta olmak üzere Balkanlarda pek çok yeri kaybetmiştir. Edirne'nin düşman işgali altına girmesi üzerine büyük devletlere başvurarak barış istemiştir. 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra'da imzalanan antlaşma ile Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısındaki bütün topraklarını ve Ege denizindeki hâkimiyetini de kaybetmiş oluyordu. Balkan devletleri savaş sonunda elde ettikleri toprakların paylaşımı konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ve aralarında savaşımaya başlamışlardır. Bu durumdan faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti'nin Midye-Enez hattının batısına geçmemesi için büyük devletler baskı yapmaya başlamışlardır. Baskılara ve tereddütlere rağmen Enver, Talat ve Cemal Beylerin ısrarı ile Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı geri almak üzere Osmanlı ordusunun harekete geçmesine karar verilmiştir. Harekât sonunda 23 Temmuz 1913'te Edirne, Bulgarların elinden kurtarılmıştır. Ancak daha ileri gidilerek kaybedilen bütün toprakların geri alınması mümkün olamamıştır.

Balkan devletlerinin hepsi Balkan savaşlarından kârlı çıkmıştır. Osmanlı Devleti ise Avrupa'daki topraklarının %83'ünü, nüfusunun %69'unu kaybetmiştir. Artık Avrupalı büyük devletler, Balkan yenilgisi ile prestij kaybına uğrayan Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarının paylaşılmasını düşünmeye başlayacaklardır. Bütün bu gelişmelere rağmen Balkan yenilgisi, İttihat ve Terakki'nin kuvvetlenmesini ve Türklerde milliyetçilik fikrinin gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca Balkan savaşlarındaki yenilgi, savaşlar sırasında Türkiye'de görevli bulunan Alman subaylarının da başarısız oldukları düşüncesini kuvvetlendirmiştir. Bu sebeple Almanlar, yeni bir askeri yardım istenmesi halinde bütün Osmanlı Genelkurmayını düzenleyebilecekleri ve subayları eğitebilecekleri gerekçesiyle Alman generallerinin kimseden emir almayacak bir konumda olmasını istemişlerdi. Son otuz yılda Alman ekolünde eğitilen ordunun Alman subaylarına bırakılması fikri çerçevesinde tecrübeli ve kabiliyetli seçkin bir general istenmişti. Bunun üzerine Tümgeneral Liman Von Sanders, mareşal rütbesiyle

Türk ordusunda Reform Komisyonu Başkanlığı yapmak üzere 1. Kolordu komutanlığına ve Yüksek Askeri Şura Üyeliği'ne atanmıştır. Bu atama ile General Liman Von Sanders, Türk ordusunda bulunan bütün Alman subayların doğrudan amiri olacak ve her yerde denetlemeler yapabilecekti. Türk subaylarının yükseltmelerinde oy kullanacak ve yüksek rütbeli subayların değiştirilmesinde söz sahibi olacaktı. Gerek Liman Von Sanders, gerekse diğer Alman subaylarının Türk Genelkurmayı'ndan bağımsız hareket etmeleri Türk makamları arasında hoşnutsuzluğa yol açacaksa da Alman subaylar, Türk ordusunda kurmay başkanlık görevinden, ordu komutanlığına kadar çeşitli derecede aktif ve Alman çıkarlarını gerçekleştirmek üzere faaliyet göstereceklerdir. Anlaşılabileceği gibi Alman nüfuzu Osmanlı yönetimine doğrudan etki edecek bir dereceye ulaşmıştır. Bu gelişme de göstermektedir ki, çıkması muhtemel bir dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesi kaçınılmazdır.

Sonuç olarak;

Bütün bu bilgilerden anlaşılacağı gibi menfaatleri çatışan emperyalist devletlerin arzuları, güçleri ve politikaları çok yakın bir gelecekte büyük bir savaşın çıkacağını gösteriyordu. Bu devletlerin çıkarları ve güçleri mesabesinde ittifaklar oluşturmaları da tabii olarak kaçınılmazdı. Almanya'nın yayılmasında aynı endişeleri taşıyan Fransa ve İngiltere, Rusya ile çok önceleri ayrı ayrı ittifaklar oluşturmuşlardı¹¹. Bu ittifaklar esasen doğrudan Almanya'ya karşı yürütülecek bir savaş için oluşturulan ittifaklar olmayıp sömürge alanları üzerinde yapılan uzlaşmalardı. Ancak paylaşım savaşında emperyalist devletlerin karşı karşıya gelmeleri kaçınılmazdı. Bu itibarla muhtemel bir kışımda her devlet daha üstün bir durumda olmak için bir yandan gerekli hazırlıklarını yaparlarken bir yandan da stratejik avantajı sağlamak için ittifaklar oluşturuyorlardı.

I. Dünya Savaşında, deniz aşırı yerleri ele geçirerek denizlerdeki hakimiyetini güçlendirip dünyada birinci derecede söz sahibi bir devlet haline gelen İngiltere'den sonra Fransa da Türk toprakları üzerindeki emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek üzere yerini alacaktır.

1911 yılında Trablusgarp'a asker çıkarma cüretinde bulunan ve Trablusgarp ile Oniki Ada'yı ele geçirmeyi başaran İtalya'nın da yöneleceği coğrafyanın Osmanlı toprakları olacağı anlaşılıyordu. İtalya, mevcut gücünü en iyi şekilde değerlendirmek suretiyle Dünya savaşı öncesinde siyasi gelişmelere göre karar vermeyi tercih edecek ve Osmanlı mirasının yağmasından nasibini almaya çalışan bir devlet olacaktır.

Birinci Dünya Savaşından önce Avrupa'nın büyük devletlerinin oluşturdukları ittifaklar genişlemiş ve iki blok çıkmıştır. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya Üçlü İttifakı; İngiltere, Fransa ve Rusya Üçlü İtilâf'ı oluşturmuşlardır. Daha sonra İtalya'nın İtilaf Devletlerinin yanına geçmesi, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin de İttifak Devletleri safında savaşa katılmasıyla nihai güç dengesi kurulmuş olacaktır. İttifak Devletlerinin savaşı kaybetmesi üzerine Şark Meselesi'nin çözümü doğrultusunda yürütülen politikaların fiilen uygulanması, yani Osmanlı ülkesinin paylaşılması safhasına gelmiş olacaktır.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

11 Fransa ile Rusya, 1904 yılında üzerinde menfaatlerinin çatıştığı Fas ve Mısır konusunda bir anlaşma (Entente Cordiale) yaptıkları gibi 1907 yılında gerçekleşen İngiliz-Rus ittifakı ile de taraflar İran ve Afganistan üzerindeki nüfuz alanı paylaşımı üzerinde anlaşmışlardır. Bk. Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914)**, Ankara, 1997, s. 441 vd.

KAYNAKÇA

AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, C II, (1453-1559), Ankara, 1999.

AKSOY, Nazan, **Rönesans İngiltere'sinde Türkler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayını, İstanbul 2004.

ANDERSON, Matthew Smith, **Doğu Sorunu, 1774-1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. İdil Eser), Yapı Kredi yayını, İstanbul, 2001.

ANDIÇ, Süphan, ANDIÇ, Fuat, **Sadrazam Âli Paşa, Hayatı, Zamanı ve Siyasi Vasiyetnamesi**, İstanbul, 2000.

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914)**, Ankara, 1997.

ASTER, Ernest von, **Fransız İhtilâli'nin Siyasi ve Sosyal Fikirleri**, (Hazırlayan: Şennur Şenel), Ankara, 2004.

ATEŞ, Toktamış, **Siyasal Tarih**, İstanbul, 1994.

AULARD, A., **Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, 1789-1804**, C I-III, (Çev. Nazım Poroy), 2. Baskı, TTK yayını, Ankara, 1987.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, C II/Kısım 3, TTK yayını, Ankara, 1991.

CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 5. Baskı, İstanbul, 1975.

CESUR, Hafize, **Hatıratlar Işığında Türk Kamuyounda Balkan Savaşları 1912-1913**, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2008.

ÇAPRAZ, Hayri, "Anadolu'da Rus-Alman Rekabeti (1878-1914)", **Prof. Dr. Yavuz Ercan'a Armağan**, Ankara, 2008.

DEANE, Phyllis, **İlk Sanayi İnkılâbı**, (Çev. Tefvik Güran), TTK yayını, Ankara 1994.

ERASLAN, Cezmi, "I. Dünya Savaşı ve Türkiye", **Türkler**, C XIII, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 2002.

ERCAN, Yavuz, "Bloklararası Çatışmalarda Osmanlı Devleti Topraklarının Stratejik Önemi", **Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askeri ve Stratejik Açından Türkiye (23-25 Ekim 1995-İstanbul)**, Gn.Kur. Bşk. yay., Ankara, 1996.

FROMKİN, David, **Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, (Çev. Mehmet Harmancı), Epsilon yayını, İstanbul, 2004.

GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, 2000.

GIACOMO E. Caretto, **Akdenizde Türkler**, (Çev. Durdu Kundakçı-Gül-bende Kuray), TTK yayını, Ankara, 1992.

GORYANOF, Sergey, **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Me-selesi**, Ötüken yayını, İstanbul, 2006.

HALAÇOĞLU, Ahmet, "Balkan Savaşları (1912-1913)", **Türkler**, C XIII, Yeni Türkiye yayını, Ankara 2002.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okul-lar**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1990.

İLGÜREL, Mücteba, "I. Abdülhamid", **Doğuştan Günümüze Büyük İsl-am Tarihi**, C XI, İstanbul, 1989.

JORGA, Nicola, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Nilüfer Epçeli), C V, İstanbul, 2005.

KARACA, Taha Niyazi, **İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı, Büyük Oyun**, Timaş yayını, İstanbul, 2011.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876 – 1907)**, C VIII, TTK yayını, Ankara, 1983.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1861 – 1876)**, C VII, TTK yayını, Ankara, 1983.

KARPAT, Kemal H., "Etnik Kimlik ve Ulus Devletlerin Oluşumu", **Os-manlı**, C II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999.

KEDOVİE, Elie, **Avrupa'da Milliyetçilik**, (Çev. M.H. Timurtaş), Ankara 1971.

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)**, (Çev. Birtane Karanakçı), 5. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yayını, Ankara, 1994.

KOÇABAŞOĞLU, Uygur, "Doğu Sorunu Çevresinde Amerikan Misyoner Faaliyetleri", **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)**, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 8-9 Mart, 1990, TTK yayını, Ankara, 1992.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları**, İstanbul, 1989.

KODAMAN, Bayram, **Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası**, İstanbul, 1983.

KOHN, Hans, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, (Çev. Ağah Oktay Güner), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayını, 3. Baskı. Ankara, 1991.

KURAT, Akdes Nimet, **Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)**, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Enstitüsü yayını, Ankara 1953.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1990.

KURTCEPHE, İsrail, **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK yayını, Ankara, 1995.

KÜÇÜK, Cevdet, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, **Tarih Dergisi**, Ord. Prof. Dr. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, İstanbul, 1979.

KÜRKCÜOĞLU, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, A.Ü. SBF yayını, Ankara, 1978.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri, C II, (1838-1850)**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul, 1976.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Yayını, Ankara 1998.

MOOERS, Colin, **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu** (Çev. Bahadır Sina Şener), Ankara, 1997.

ORTAYLI, İlber, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını, Ankara, 1981.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 2. Baskı, Hil yayını, İstanbul, 1987.

KÜRKCÜOĞLU, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, A.Ü. SBF yayını, Ankara 1978.

ÖZYÜKSEL, Murat, **Osmanlı-Alman İlişkilerinin Gelişim Sürecinde Anadolu Ve Bağdat Demiryolları**, İstanbul, 1988.

PALMER, Alan, **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), 2. Baskı, Ankara, 1992.

Said Halim Paşa, **Buhranlarımız ve Son Eserleri**, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 1991.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, 5. Baskı. Ankara, 1997.

SHAW, Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, İstanbul, 1994.

SOSYAL, İsmail, **Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasî Münasebetleri (1789-1802)**, TTK yayını, Ankara, 1999.

SOY, H. Bayram, "II. Wilhelm, Weltpolitik ve II. Abdülhamid", **Türkler**, Yeni Türkiye yayını, C XIII, Ankara 2002.

SÜSLÜ, Azmi, "Osmanlı-Fransız Diplomatîk İlişkileri, 1798-1807", **Makaleler**, C I, Ankara, 2006.

ŞIVGIN, Hale, "Trablusgarp Savaşı", **Türkler**, Yeni Türkiye Yayını, C XIII, Ankara, 2002.

ŞİŞMAN, Adnan, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Alman Müesseseleri", **Ata Dergisi**, S 7, (Konya, 1997).

ŞİŞMAN, Adnan, **XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara, 2006.

TEPEKAYA, Muzaffer, "Osmanlı-Alman İlişkileri (1870-1914)" **Türkler**, Yeni Türkiye yayını, C XIII, Ankara 2002.

TURAN, Mustafa, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Dış Politikasında Ortadoğu'nun Önemi ve Hicaz Demiryolu'na Dair Bir Belge", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C I, S 3. (Kasım, 1997).

TURAN, Ömer, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Protestan Misyonerlik Faaliyetleri", **Osmanlı**, C II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5. baskı, İstanbul, 2000.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C IV/Kısım 1, TTK yayını, 3. Baskı, Ankara, 1982.

ÜLMAN, A. Halük, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

YERASİMOS, Stefonos, **Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu**, İletişim yayını, İstanbul, 2010.

YILMAZ, Veli, **I. Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İstanbul, 1993.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 3. Baskı, İletişim yayını, İstanbul, 1998.